

Vlad Mureșan

COMENTARIU
LA
CRITICA RAȚIUNII PURE

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

VLAD MUREȘAN

COMENTARIU LA CRITICA RAȚIUNII PURE

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Ion Copoeru

Conf. univ. dr. Andrei Bereschi

ISBN 978-606-37-0547-2

© 2019 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Tehnoredactare computerizată: Alexandru Cobzaș

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană**

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

VLAD MUREȘAN

**COMENTARIU
LA
CRITICA RAȚIUNII PURE**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2019

Această lucrare este rodul celor două cursuri de introducere sistematică la *Critica rațiunii pure* organizate în 2017 și 2018 în cadrul *Academiei Private* din București, condusă cu profesionalism și dedicație de Andra și Mihai-Vladimir Topan.

Paragrafele din Immanuel Kant se bazează pe sistemul de citare al edițiilor A/B și vor fi făcute sub forma KrV, A/B, deși edițiile românești nu au fost actualizate să includă sistemul standard de citare care totuși trebuie să se generalizeze și la noi. Am folosit ediția *Kritik der reinen Vernunft*, Meiner Verlag, Hamburg, (Hrsgb. Jens Timmermann), 2010 combinată cu *Critica rațiunii pure*, (trad. N. Bagdasar), Ed. Științifică, București, 1969.

Cuprins

Introducere.....	9
§ 1. Imperativul categoric al clarității.....	9
§ 2. Condițiile unui comentariu indiferent.....	10
§ 3. Critica rațiunii pure reclamă o critică a experienței pure.....	12
§ 4. Analiză structurală a conceptului de experiență după <i>Prolegomene</i>	14
§ 5. Estetica transcendențială ca știință pură a spațiului și timpului.....	15
§ 6. Analitica transcendențială a intelectului, imaginației și a percepției.....	16
§ 7. Dialectica transcendențială a rațiunii pure.....	17
§ 8. Despre semnificația epocală a filosofiei lui Kant.....	18
I. Estetica transcendențială.....	21
§ 9. Idealitatea formelor pure ale sensibilității.....	21
§ 10. Degajarea intuiției pure de intuiția empirică.....	22
§ 11. Expunerea metafizică a conceptelor de spațiu și timp.....	23
§ 12. Expunerea transcendențială a spațiului și timpului.....	23
§ 13. Fundamentul transcendențial-intuitiv al științelor.....	26
II. Logica transcendențială.....	29
§ 14. Logică formală și logica transcendențială.....	29
§ 15. Logica analitică și logica dialectică.....	30
1. Analitica transcendențială.....	33
1.1. Analitica conceptelor.....	34
§ 16. Ce este intelectul?.....	34
§ 17. Firul conducător (<i>Leitfaden</i>) în descoperirea categoriilor intelectului.....	35
§ 18. Problema completitudinii categoriilor.....	38
§ 19. Deducția conceptelor pure ale intelectului.....	41
§ 20. Observații privitoare la categorii.....	44
§ 21. Observațiile lui Hegel.....	48
§ 22. Necesitatea trecerii de la diversul intelectului la unitatea conștiinței.....	49
§ 23. De la legătura intra-categorială la legătura inter-categorială.....	50
§ 24. Trecerea efectivă la a percepție.....	52
§ 25. Unitatea originară sintetică a a percepției.....	53
§ 26. Trecerea suplimentară de la a percepție la conștiință.....	59
§ 27. A percepție și autoafectare.....	61
§ 28. Interioritatea reciprocă a eului și timpului.....	63
§ 29. Comentariu istoric la problema a percepției.....	67
1.2. Analitica principiilor.....	70

§ 30. Necesitatea facultății de judecată.....	70
§ 31. Doctrina transcendențială a judecării.....	71
1.2.1. Schematismul conceptelor pure ale intelectului	74
§ 32. Necesitatea arhitectonică a schematismului.....	74
§ 33. Determinațiile transcendente ale schemei.....	77
§ 34. Comentariu la ideea schemei ca <i>monogramă</i> a imaginației	78
§ 35. Modelul lingvistic și modelul estetic al schematismului	79
§ 36. Comentariu la dubla mișcare a imaginației	80
§ 37. Tabela schemelor transcendente	83
§ 38. Interpretarea imaginației la Heidegger	86
1.2.2. Sistemul tuturor principiilor intelectului pur	90
§ 39. Necesitatea arhitectonică a principiilor intelectului pur	90
§ 40. Axiomele intuiției: toate intuițiile sunt mărimi <i>extensive</i>	93
§ 41. Anticipațiile percepției: în toate fenomenele realul are mărime <i>intensivă</i>	94
§ 42. Indisociabilitatea mărimii extensive de mărimea intensivă	96
§ 43. Analogiile experienței.....	96
§ 44. Postulatele gândirii empirice în genere	97
§ 45. Amfibolia conceptelor reflecției și rolul reflecției transcendente.....	99
§ 46. Principiul distingerii tuturor obiectelor în fenomene și noumene.....	100
§ 47. Două aspecte sau două lumi?.....	104
§ 48. Necesitatea existenței lucrului în sine	105
§ 49. Clarificarea statutului arhitectonic al „obiectului transcendențial”	107
§ 50. Omonimia intelectului: de la intelectul teoretic la intelectul transcendențial.....	111
§ 51. Coexistența completitudinii arhitectonice cu șocul extra-arhitectonic al Realului	113
§ 52. Respingerea idealismului.....	116
2. Dialectica transcendențială	123
2.1. Rațiunea	123
§ 53. Definiția aparenței transcendente	123
§ 54. Semnificația determinării „aparenței” ca influență a imaginației	123
§ 55. Despre rațiunea pură ca sediu al aparenței transcendente	124
§ 56. Diferența iluziei rezultate din uzul transcendent al categoriilor intelectului sau al ideilor rațiunii	125
§ 57. Definiția rațiunii pure.....	126
§ 58. Argument în favoarea caracterului constitutiv al rațiunii.....	129
§ 59. Comentariu la dizolvarea „demarcației” intelectului față de rațiune	131
§ 60. Conversia raportului intelect-rațiune în spiritul idealismului german	133
2.2. Ideile rațiunii pure	136
§ 61. Definiția ideilor rațiunii pure	136
§ 62. Conversia transcendențială a ideilor transcendente	137
§ 63. Ierarhia transcendențială a facultăților și teza ontologică	138
§ 64. Sistematica diferențelor categoriilor intelectului de ideile rațiunii	139
§ 65. Deducția ideilor transcendente.....	141

§ 66. Comentariu preliminar la improprietatea criticii ontoteologiei	144
2.2.1. Ideea psihologică. Paralogismele rațiunii pure.....	146
§ 67. Paralogismul ca subreptiune transcendențială.....	146
§ 68. Paralogismul substanțialității.....	148
§ 69. Paralogismul simplității.....	149
§ 70. Paralogismul personalității.....	150
§ 71. Paralogismul idealității.....	150
§ 72. Evaluarea hegeliană a paralogismelor rațiunii pure.....	151
§ 73. Omonimia substanței. De la permanență la atemporalitate.....	151
§ 74. Comentariu la tripla modalitate arhitectonică a Eului	154
2.2.2. Ideile cosmologice. Antinomiiile rațiunii pure	156
§ 75. Specificul antinomiiilor rațiunii.....	156
§ 76. Infinitatea <i>versus</i> finitudinea lumii	160
§ 77. Divizibilitatea <i>versus</i> indivizibilitatea materiei	162
§ 78. Cauzalitate <i>versus</i> libertate.....	163
§ 79. Contingență <i>versus</i> necesitate	165
§ 80. Comentarii la decizia critică a conflictului rațiunii cu sine	167
2.2.3. Ideea teologică. Idealul rațiunii pure	172
§ 81. Idealul transcendențial. <i>Prototypon transcendentale</i>	172
§ 82. Principiul completei determinări logice și determinabilități ontologice.....	176
§ 83. Trecerea de la <i>omnitudo realitatis</i> la <i>Ens realissimum</i>	179
§ 84. Trecerea de Ideea transcendențială la Idealul transcendențial	182
§ 85. Argumentul ontologic.....	186
§ 86. Argumentul cosmologic.....	192
§ 87. Argumentului fizico-teologic	196
§ 88. Critica ontoteologiei.....	198
§ 89. Critica teologiei speculative	202
§ 90. Suprastructura regulativă a cunoașterii	208
III. Metodologia transcendențială	213
§ 91. Disciplină negativă și canon pozitiv.....	213
§ 92. Arhitectonica și istoria rațiunii pure: trecere la Hegel.....	214
Concluzii	217
Bibliografie.....	225

Introducere

§ 1. **Imperativul categoric al clarității.** Acest text trebuie văzut ca *erster Entwurf* a unui comentariu integral care lipsește comunității noastre filosofice. Un *manual* trebuie să introducă noțiunile elementare. Mai mult decât manualul, un *comentariu* trebuie să adauge problemele pe care un concept le deschide – deși nu este obligat totodată să le rezolve propriu-zis, așa cum trebuie să se ceară unui *tratat*. Deocamdată propunem un scop de auxiliar didactic al introducerii sistematice în filosofia teoretică a lui Immanuel Kant și va fi desigur extinsă și aprofundată în timp. Important este că, la scara propusă aici, considerăm acest comentariu echivalentul academic al unui curs introductiv de un semestru.

Critica rațiunii pure este opera epocală care a impus alfabetul filosofiei moderne și contemporane. În limitele date, cursul va combina deci o *introducere* cu un *comentariu*. Dacă introducerea oferă sinteza ansamblului, comentariul pătrunde în punctele privilegiate ce reflectă concret arhitectura sistemului. Acest comentariu este gândit ca un suport de curs proiectat să aducă cât mai multă claritate în înțelegerea problemelor limită puse de sistemul critic. *La clarté est la bonne foi des philosophes* – claritatea este buna credință a filosofilor (Vauvenargues). În ciuda dificultății legendare a filosofiei transcendente (imortalizate în formula lui Goethe despre „chinezăriile domnului Kant”) trebuie spus tranșant: Kant nu este un gânditor obscur. Dificultatea filosofiei lui Kant nu provine din *obscuritate* ci din *complexitate*, adică nu din lipsa distincțiilor ci din subtilitatea lor. Astfel, datorită calității și cantității mari de distincții arhitectonice acumulate de rigoarea analitică a lui Kant, intelectul teoretic este obligat să gândească *simultan un bloc de proprietăți și relații logice*, lucru total opus intelectului comun care tinde să simplifice diferențierile în numele banalității acceptabile. Avem deci o claritate banală care se opune simultan atât profunzimii obscur-esoterice cât și clarității sofisticat-arhitectonice. Dificultatea obscurității rezidă în *absența distincțiilor* pe când dificultatea clarității arhitectonice provine din *bogăția distincțiilor*. În claritatea banală, intelectul gândește prea puțin. În profunzimea obscură intelectul nu mai are ce să gândească. În complexitatea sofisticată intelectul gândește *enorm*, parcurge și menține cu dificultate sinteza comprehensiunii în agregatul masiv al distincțiilor. Intelectul mediu este debordat de complexitate deoarece nu este antrenat și nu rezistă la angajamentul teoretic sistematic (spartan) preferând cu lașitate și lenevie soluția simplă proximă. Astfel problema dificultății filosofiei lui Kant nu este intrinsecă (obiectivă) ci extrinsecă (subiectivă) – ea ține de limitele practice ale

fiecărui intelect¹. Nu orice intelect comun reușește performanța „atletică” de a deveni (și a rămâne) un *intelect teoretic*. Invers, obscuritatea proprie filosofiei (sau mai precis *anti-sofiei*) postmoderne ajunge (prin Deleuze sau Derrida) să abolească orice distincție în numele ... diferenței. Autoproclamați „filosofi ai diferenței” ambii o sfârșesc prin topirea distincțiilor în vâscozitatea haoidă sau în gaura neagră inconceptibilă a *diferanței*. Dar, așa cum spune Hegel există și o „profunzime goală” (ca simplă abolire abstractă a intelectului) care se satisface în „noaptea minții” și în mistica sceptică a diferenței dintre diferență și in-diferență. Abia în cazul idealismului german modelul clarității sofisticate evoluează grandios către sinteza Substanței (spinoziste) cu Idealul transcendental (kantian) sau către sinteza fermă a profunzimii cu claritatea, vizibilă pentru prima oară în *Sistemul idealismului transcendental* al lui Schelling despre care același Goethe spunea că intră în cea mai mare profunzime păstrând totodată cea mai mare claritate. Acest prim model speculativ primește amploare și masivitate în *Fenomenologia Spiritului* pentru a culmina în *Știința logicii*, această *ultra non plus* a gândirii speculative. Cu Hegel barierele gândirii au fost împinse la limită și rațiunea speculativă ajunge să gândească simultan superpoziția celei mai mari complexități a clarității cu cea mai pură simplitate a profunzimii.

Exigența clarității ridică astfel problema metodologică a *rezoluției* unui astfel de curs care cedează grade progresive de diferențiere și precizie, sau grade diferite de adâncime a analizei. Aceași imagine poate să aibă calități optice diferite: de la 500 până la 10.000 de pixeli, aceeași fotografie poate suporta o progresivă rafinare. Analogic, un comentariu poate atinge o rafinare cantitativă care, la limită, poate modifica profund înțelegerea calitativă inițială. O prezentare a *Criticii rațiunii pure* într-un curs de două, doisprezece sau de douăzeci și opt de ore (curs standard semestrial) face toată diferența. Acest comentariu este astfel doar o primă structurare cu finalitate pedagogică a materialului.

§ 2. Condițiile unui comentariu indiferent. Acest comentariu este deci conceput ca suport pentru un curs complet de introducere în *Critica rațiunii pure*. Obiecția generală care trebuie ridicată oricărui astfel de „comentariu” este că deja Kant este propriul lui comentator. Este un caz rar în istoria gândirii ca un gânditor să scrie practic un comentariu (introdunctiv) la propria lui carte și aceasta este de fapt cercetarea din *Prolegomene* – expresia unui efort de *obiectivare* prin care Kant se disociază de sine și își reformulează (simplificat și din exterior) rezultatele cercetării extrem de complicate din *Critica rațiunii pure*.

¹ Spre deosebire de dificultatea filosofiei lui Hegel care este simultan obiectivă și subiectivă, deoarece conținutul ei speculativ transcende simultan intelectul practic și intelectul teoretic și necesită o veritabilă conversie rațională a intelectului.

Este, pe de altă parte plat să obiectezi că există, desigur, mai multe școli de gândire deci o multiplicitate de imagini ale lui Kant astfel încât ar fi o aroganță să pretinzi că există *un singur Kant* în spatele fracționării exegetice. Comentariul pe text realizează însă *de facto* reducția fenomenologică a fracționărilor interpretative. Vom interpreta însă interpretatul nu interpretatorii chiar dacă și aceștia trebuie invocați în punctele echivoce de ordin excepțional. Scopul acestui comentariu este deci să imprime cât mai multă claritate în înțelegerea problemelor limită ridicate de sistemul critic. Există comentarii *la Kant*, comentarii *impotriva* lui Kant, dar există și o opoziție superioară vizibilă în special în operele lui Maimon, Fichte, Schelling, Hegel sau Schopenhauer. Viziunea „birocratică” a programei universitare reclamă desigur un Kant „neafectat” de distorsia polemică, dar această neutralitate axiologică este frecvent identică rezumatului inert și exterior al conceptului. Exigența „neutralității” rămâne esențială dar în numele conceptului nu al regulamentului.

În privința perspectivei în care am structurat și am gândit viziunea lui Kant trebuie spus că ea nu este proprie filosofiei analitice contemporane care prezintă un Kant contractat, dacă nu chiar mutilat. Acestui Kant *logic și epistemologic* noi îi opunem un Kant *transcendental și ontologic*. Principalele comentarii apar deja la prima generație de filosofi contemporani cu Kant – Reinhold, Jacobi, Maimon, *Aenesidemus*-Schulze precum și în idealismul german propriu-zis la Fichte, Schelling, Hegel sau la figura atipică a lui Schopenhauer. Este uimitor, pentru bogăția extraordinară a recepției *Criticii rațiunii pure* că la apariția primelor comentarii de tip academic (de tip Vaihinger, *Kommentar zu Kritik der reinen Vernunft*) aceasta fusese deja abundant discutată de primele două valuri de filosofi propriu-zis, astfel că Vaihinger are deja ca provocare sistematizarea varietății primelor generații de reacții elaborând el însuși doar o radicalizare unilaterală a determinației regulative în cheie ficționalizantă.

Este, la o primă privire, contradictoriu să pretinzi că scrii un comentariu *din nici o perspectivă*, deci *de nicăieri*. Dar, oricât de ultragiant poate să sune acest lucru într-o epocă prăbușită în propria ei topologie, perspectiva filosofică autentică tocmai asta cere să abordezi o problemă *de nicăieri* adică din *punctul atopic și indiferent al Conceptului*, adică de a lăsa conceptul să-și desfășoare liber mișcarea obiectivă în subiect, cum spune Hegel. Un comentariu trebuie pe de o parte să determine cât mai clar, definițional, noțiunile elementare, dar el trebuie totodată să detașeze *conceptul* din *expresia* lui contingentă, să dizloce conceptul din limbajul ordinar care obliterează sensul extra-ordinar. Aceasta este singura exigență inovatoare a comentariului – dincolo de restricția pedagogică. Spre deosebire de un rezumat (care atacă direct conceptul), sarcina comentariului este să atace ocolit (*umwegig*) conceptul, dintr-un alt unghi, pentru a obține o viziune proaspătă și complementară a aceluiași lucru pe care Kant îl exprimă într-un mod (pre)determinat și pe care noi îl înțelegem de obicei, din păcate, într-un mod liniar. Din acest motiv tehnic am încercat să distingem cât mai clar prezentarea efectivă, sintetică,

a poziției lui Kant de pătrunderea critică pe care deschiderea unei probleme o reclamă. În principiu acest comentariu aspiră să devină un auxiliar adecvat unui curs standard (semestrial) destinat *Criticii rațiunii pure* – obișnuit în universitățile germane, dar mai puțin în universitățile noastre.

§ 3. Critica rațiunii pure reclamă o critică a experienței pure. Pentru o mai bună înțelegere a efortului lui Kant trebuie spus că titlul de *Critica rațiunii pure* nu acoperă întregul program al cercetării transcendente. Deși critica rațiunii este scopul, critica experienței este mijlocul. Estetica și analitica transcendentă ar putea fi numite *Critica experienței pure*, în opoziție cu Dialectica transcendentă singura care efectuează propriu-zis *Critica rațiunii pure*. Dacă prima parte cuprinde destrucția (pretenției) obiectivității „empirice” a experienței (prin subdeterminarea ei transcendentă), a doua cuprinde propriu-zis critica uzului suprasensibil al intelectului (pe care Kant îl numește uz transcendent sau rațional) și anume prin subdeterminarea lui empirică. Altfel spus, înainte să poată delimita (negativ) sfera cunoașterii raționale, Kant delimitează (pozitiv) sfera cunoașterii experimentale. Critica experienței precede și fondează critica rațiunii. Atât estetica (teoria sensibilității pure sau doctrina spațiului și a timpului) cât și analitica (doctrina apercepției, intelectului și a imaginației) dezvoltă convergent o analitică a experienței, adică o descompunere a experienței fenomenale în elementele ei constituente (= tripla aprioritate intuitiv, intelectual, aperceptivă + materia noumenală). *Estetica și Analitica transcendentă* dezvăluie condițiile transcendente (intuitive, intelectuale și aperceptive) care subîntind cu necesitate orice experiență posibilă demonstrând astfel imposibilitatea experienței pure. Ceea ce rezultă claritate din această decompoziție transcendental-noumenală a hilomorfismului „empiric” este imposibilitatea experienței pure, deci a empirismului. Doctrina kantiană a fenomenului este o doctrină hilemorfică însă nu în sensul (vertical) al vechii ontologii (ca formă platonice inteligibil-transcendentă *versus* o materie sensibil-imanentă) ci în sensul (orizontal) al conjuncției morfic-transcendentale *a priori* și hyletic-noumenale *a posteriori*. Nu există ca atare nici o experiență „pură” (pozitivă), adică nici un fenomen brut (pozitivist conceput), care să nu fie deja transcendentă coagulată. Obiectele nu există gata formate, înaintea fenomenului (așa cum unele formulări ale lui Kant însuși implică încă în mod rezidual-empirist) ci *fenomenalizarea coincide în genetica experienței cu determinarea transcendentă a materiei, proces constitutiv spontan echivalent cu arheologia transcendentă-noumenală a obiectualizării*. Experiența sau obiectul însuși sunt deci efectul agregării materiei noumenale (*a posteriori* și totodată pre-obiectivă) cu sintezele formei transcendente (*a priori* și de asemenea pre-obiective). Observăm că obiectul este *dublul-efect* (*Wirkung*) sau mai precis este *dublul-efectuat* (*erwirken*) – în coproducția celor două structuri preobiectuale care sunt totuși polar opuse – una fiind o antecedentă transcendentă (*a priori*), cealaltă fiind o antecedentă noumenală (*a*

posteriori)². Faptul că obiectul este *obținut* din două structuri non-obiectuale sau pre-obiectuale (în loc să fie *presupus* conform empirismului sau realismului naiv) poate fi numit revoluționar, însă, așa cum vom argumenta – această revoluție este doar pe jumătate copernicană (pe latura transcendentă). Pe latura noumenală ea conține sau conservă la fel de mult o contrarevoluție ontologică (deci „ptolemeică”), adică un realism metafizic sau ontologic ineliminabil datorită necesității masive și impunătoare a *Realului* donat sferei transcendente prin presiunea afectantă a sferei noumenale. Critica empirismului are deci o dublă semnificație, atât transcendentă cât și metafizică, și abia *Dialectica transcendentă* va înclina balanța înspre subiectivitate prin argumentul indeterminabilității raționale a sferei transcendente sau a incognoscibilității sferei metafizice a lucrurilor în sine. În acest sens, viziunea unificatoare a acestui comentariu este că în *Critica rațiunii pure* coexistă *idealismul transcendent* cu *un realism non-empiric* (realism metafizic sau ontologic) lucru opus formulării (*in dictione*) a lui Kant despre așa-zis-ul lui „realism empiric” – nu însă și sensului (*intentio*) vizat de el despre caracterul totuși supraspațial și supratemporal (deci supraempiric) al lucrului în sine. Credem că aceste rezultate sunt deja conținute în sincronizarea celor două programe ale *Esteticii* și *Analiticii* transcendente așa cum putem anticipa pe scurt. Metafizica trebuie delimitată de „fizică”. Metafizica se definește ca o cunoaștere printr-un acces „dincolo” de experiență: fie ea experiența externă (fizică) sau experiența internă (psihologică). Metafizica presupune deci o cunoaștere pură atât în exterior cât și în interior. Dar cunoștințele *a priori* provin sau din intelect sau din rațiune. Este unul din rezultatele importante ale lui Kant de a distinge sistematic între intelect (*Verstand*) și rațiune (*Vernunft*). Amândouă dețin principii pure. Însă deocamdată nu știm nimic mai mult despre ele. Astfel, pentru a concepe măcar o cunoaștere pură sau suprasensibilă, Kant spune că trebuie întâi de toate să înțelegem cunoașterea sensibilă, adică structura cunoașterii experimentale trebuie înainte de toate asigurată. Și trebuie să cunoaștem experiența sau fenomenul tocmai ca o compoziție a tuturor factorilor arhitectonici implicați. Prin urmare, experiența sensibilă este cheia accesului suprasensibil (nu intelectul pur!) iar metoda principală este decompoziția analitică. Astfel, înainte de a *înțelege* experiența trebuie, spune Kant, să vedem în ce tip de *judicată* ne este dată aceasta. Atunci când noi privim o poartă nouă, de pildă, noi avem o experiență total diferită de aceea a unui vițel. Mai precis, kantian

² Este o mare greșeală să reduci forma de *aposterioritate* la empiric cum o face neglijent Kant însuși și toate comentariile limitate care nu conștientizează *substructura metafizică a topicii transcendente*. Adevăratul *a posteriori* este tocmai fondul metafizic al substratului noumenal, sau *Realul* însuși – ca o condiție *ontologică* nu *transcendentă* și nici *empirică* de posibilitate a sintezei experienței. Kant s-a concentrat pe descrierea și topografia condițiilor transcendente de posibilitate ale experienței, însă fenomenul este tocmai articularea aderentă a condițiilor (formal) transcendente cu condițiile (material) ontologice de constituire a obiectului sau fenomenului.

vorbind, și vițelul și noi avem „aceleași” percepții subiective. Și totuși vițelul stă ca vițelul la poarta nouă, în schimb omul progresează de la percepții subiective la percepții obiective și finalmente la concept. Noi avem deci în plus și un concept obiectiv al acestor percepții, adică avem percepții articulate într-o *judecată* care le transformă pe acestea în experiență. Aceste judecăți care disting omul de animal sunt judecăți de experiență:

§ 4. Analiză structurală a conceptului de experiență după Prolegomene. Principiul judecăților analitice se referă la judecățile în care predicatul afirmat despre subiect este deja conținut în conceptul subiectului logic. Principiul care guvernează judecățile analitice este deci principiul contradicției, care spune că predicatul (*P*) nu poate fi negat despre subiect (*S*) fără contradicție. Judecățile sintetice prin opoziție sunt cele care *adaugă* un predicat care nu exista în conceptul subiectului logic. Dacă cele analitice erau judecăți explicative, cele sintetice sunt amplificative sau augmentative. Doar judecățile sintetice *a priori* asigură deci o lărgire a sferei cunoașterii. „Determinările gândirii conțin în genere raporturi (conexiuni) și prin ele se formează deci judecăți sintetice *a priori* (adică raporturi originare între opuși)”³. Există două tipuri de judecăți sintetice:

a) *Judecățile de experiență propriu-zise* trebuie să caracterizeze cunoașterea în care formelor subiectului îi este dată materie din afară. Poarta de acces la semnificația „revoluției copernicane” este înțelegerea insistenței lui Kant că *experiența este un produs*, $E = p * j$ (sau percepție * judecată). Kant deplasează problema de la sfera conștiinței empirice atinse de percepții la sfera prealabilă a *necesității sintezei* însăși a percepțiilor într-o conștiință generică, adică la legarea percepțiilor într-un subiect în genere care introduce legitatea și universalitatea în *diversul percepțiilor* producând *lanțul experienței*. Conceptul de *cauză* (*Ursache*) în special adaugă *necesitate* (*Notwendigkeit*) unei simple relații de succesiune. Doar prin intervenția judecății (*Urteil*) asupra conexiunii percepțiilor se constituie experiența (*Erfahrung*). Fără judecată putem avea percepția focului, aerului și percepția dilatării aerului. Însă doar când focul, aerul și dilatarea sunt puse într-o relație izomorfă relației logice dintre antecedent-consecvent din judecățile ipotetice avem cu adevărat experiență și nu doar percepții. Experiența rezultă așadar din aplicarea legității intelectului la intuiție. Intuiția *percepe* – adică admite *diversul* și reunește reprezentările doar *subiectiv*, dar intelectul *gândește* (adică reunește reprezentările *obiectiv*, printr-o raportare la o conștiință în genere). Experiența cuprinde deci întotdeauna mult mai mult decât o simplă percepție și rolul *Esteticii* și *Analiticii transcendente* va fi să descompună experiența pentru a identifica toți factorii atât ideali cât și reali, atât *a priori* cât și *a posteriori* care concură la constituirea experienței. Această investigație

³ G.W.F. Hegel, *Enciclopedia științelor filosofice, Logica*, Ed. Academiei, 1962, p. 107.

trebuie să răspundă ulterior și la problema inițială: cum este posibilă metafizica? Adică analitica experienței trebuie să preceadă critica rațiunii pure sau determinarea sferei de validitate proprii cunoașterii rațiunii pure.

b) *Judecățile matematice*. Acestea caracterizează pe de o parte *geometria*. Cunoștințele geometrice provin din *axiomele* geometriei. Kant susține că acestea nu se reduc totuși la principiul contradicției adică nu sunt analitice (conform unei tradiții raționaliste) ci *sintetice* dar sunt totodată *a priori* (linia dreaptă nu e o mărime, ci o calitate – ea nu este doar o tautologie ca judecățile analitice, dar nu este nici o cunoaștere contingentă scoasă doar din experiență). Figurile geometrice trebuie deci *construite* sau *produse* (*erzeugen*) în intuiția pură spațială, nu se deduc din concept. În *algebră* de asemenea, conceptul sumei lui $7 + 5$ nu este analitic dat, crede Kant ($= 12$), ci este doar conceptul unei sume. Am putea înțelege această soluție dacă ne gândim că numărul 12 poate fi produs într-o varietate de moduri de construcție algebrică ($1 + 11$, $2 + 10$, 3×4 etc.). Astfel că abia adăuția în intuiție va realiza acest concept de sumă ca număr rezultat al operației date (nu al altei operații). Iar această adăugare are loc succesiv, adică în intuiția temporală. Matematica nu avansează astfel doar prin *concepte* ci prin *construcția conceptelor în intuiția pură*. Necesitatea acestor judecăți sintetice se bazează deci pe sinteza *a priori* a diversului în intuiția pură, deși ele trebuie să-și construiască și reprezinte conceptul în intuiția pură. Intuiția pură este așa cum vom vedea condiția de posibilitate a matematicii. Ea este pură, așa cum susținea tradiția raționalistă, însă puritatea ei se fondează pe structura intuiției pure (nu pe intuiția empirică contingentă) și raporturile acesteia prescriu structura a ceea ce trebuie cu necesitate întâlnit în experiență.

Elaborarea graduală a experienței (*Erfahrung*):

$$1. E = (\text{Intuiție}) * (\text{Intelect})$$

Dar descompunând termenii acestei ecuații obținem următoarea relație:

$$2. E = [\text{Intuiția empirică} (= \text{afectare}) + \text{intuiția pură}] * [\text{Intelect} + \text{Apercepție}]$$

Dacă descompunem mai departe termenii constituenți, vom obține, așa cum vom vedea, relația desfășurată:

$$3. E = [\text{Senzație} (\text{afectare} = \text{Numen}) * \text{Spațiu-Timp}] * (\text{Categorii} + \text{Scheme} + \text{Apercepție} + \text{substratul numenal al subiectului}).$$

§ 5. Estetica transcendențială ca știință pură a spațiului și timpului. Dacă experiența nu este pură sarcina critică rezidă în determinarea mai precisă a dimensiunii *non-conceptuale* a experienței, care are 2 părți: dimensiunea non-conceptuală pură (subiectivă)

și dimensiunea non-conceptuală empirică (noumenală). Acea parte a experienței care nu este nici empirică dar nici conceptuală, fiind totuși primul lor intermediar (anterior schematismului transcendențial al imaginației însuși), este *intuiția pură* formată din spațiu și timp. Se vor clarifica intuitivitatea și transcendențialitatea spațiului și timpului (în opoziție cu doctrina obiectivistă a lui Newton și cea relațională a lui Leibniz). Spațiul este simultaneitate fără succesiune, iar timpul este succesiune fără simultaneitate. O importanță decisivă trebuie acordată preeminenței transcendentale a timpului asupra spațiului care anunță încă din *Estetică* preeminența timpului în *Analitică* însăși – atât prin schematismul imaginației sau mai precis prin procesul schematizării, cât și prin procesul autoafectării, ambele fiind marcate tocmai de timpul pe care Kant îl analizează deja în *Estetică* drept primul „loc” al sintezei *a priori*. Astfel intuiția pură a timpului începe unificarea intuiției empirice cu categoria încă din *Estetică* unde materia senzației este ordonată în *continuum*-ul spațio-temporal dar nu oricum ci în aprehensiunea ca anteprezență a sintezei apercceptive la nivelul intuiției pure.

§ 6. Analitica transcendențială a intelectului, imaginației și apercepției. Experiența, vom vedea, mai include însă în mod necesar a) o componentă conceptual-activă în forma intelectului, b) o componentă hibridă (conceptual-intuitivă) în forma imaginației și c) o componentă transcendențială – dar supraconceptuală (acategorială sau mai precis arheconceptuală) – în forma unității apercceptive (*Eu gândesc*). Deducția transcendențială și schematismul transcendențial sunt probabil cele mai dificile probleme unde vom cerceta natura arhitectonicii transcendentale și problema completitudinii (*Vollständigkeit*) tabelului categorial respectiv problema caracterului schematismului transcendențial al imaginației. Rezultatele noastre exegetice merg parțial împotriva interpretării heterodoxe a lui Heidegger și în direcția naturii intrinsec intelectuale a schematismului imaginației (propriei ediției B a *Criticiei*) – deși nu în sensul pe care filosofia analitică îl conferă acestei preeminențe. Doctrina unității apercceptive este, vom vedea, punctul unde se rezolvă definitiv problema principală ridicată în introducere – și anume existența judecăților sintetice *a priori*. Această prevenire este decisivă pentru iluziile filosofiei analitice care tinde să caute soluții (epistemo)logice sau empirice la problema judecăților sintetice *a priori* când în realitate Kant propune o soluție transcendențială triplu etajată (judecățile sintetice *a priori* sunt posibile datorită unificărilor proprii intuiției pure, intelectului și apercepției). Interioritatea unității *analitice* a apercepției în unitatea *sintetică* a apercepției arată că tocmai caracterul conștiinței de a fi ea însăși, deja, unitate a contrariilor, omogenitate a eterogenului. Altfel spus unitatea individuală în sinteza *a priori* necesară a subiectului (*Eu*) cu predicatul (*gândesc*) face posibilă necesitatea a tuturor judecăților sintetice *a priori*. Acest rezultat confruntă deci direct și elimină eforturi procustiene (de tip Strawson) de a separa un așa zis „nucleu legitim” de tip pur analitic al doctrinei kantiene, de balastul „dogmatic”

al idealismului transcendent. Strawson crede că doctrina lui Kant poate fi formulată sintetic astfel: „reality is supersensible and we have no knowledge of it”⁴, deși respinge această doctrină așa cum și noi respingem că există o consistență absolută în poziția lui Kant deoarece, după cum vom vedea, există încă multă cunoaștere suprasensibilă *implicită* în infrastructura arhitectonicii transcendente.

§ 7. Dialectica transcendentă a rațiunii pure. Dialectica este versantul negativ al cercetării rațiunii pure care expune și denunță conflictul rațiunii cu ea însăși în momentul în care ea transcende experiența odată aceasta constituită. Pentru Kant pretenția cunoașterii transcendenței ontologice este astfel transgresiune deontologică. Intelectul este „legal”, rațiunea este „ilegală”. El reclamă necesitatea deciziei critice ca unică soluție a iluziei transcendente. Dar, așa cum vom vedea, dacă ducem până la capăt definițiile lui Kant, *rațiunea este într-un fel tot intelectul dar în măsura în care acesta este eliberat de restricția materială a intuiției și lăsat să avanseze natural până la propria lui limită*. Astfel rațiunea este forța revendicării logice necesare a *Necondiționatului* în orice *serie a condițiilor* proprie intelectului. Esența argumentului kantian este că dizlocarea intelectului din cuplajul transcendent al intuiției declanșează inevitabil comportamentul contradictoriu al rațiunii care „trece la limită” în Ideile necondiționate care încoronează cu necesitate progresia infinită a intelectului. *Intelectul* „devine” practic *rațiune* atunci când „divorțează” de restricția frenatorie a intuiției. Pentru rezolvarea aporeticii sau antiteticii rațiunii care rezultă din actul transcenderii seriei condițiilor, Kant stipulează amputarea rolul constitutiv (de cunoaștere) al rațiunii în cunoaștere, acordându-i acesteia doar o funcție regulativă (de a orienta progresul asimptotic al cunoașterii fenomenale). Această rezolvare are totodată semnificația unei epocale capitulări a rațiunii pure care va fi contestată de toate programele idealismului german. Vom dezbate această soluție în analiza dezvoltată a triadei dialectice a rațiunii: paralogisme, antinomiile și idealul rațiunii pure. Oscilația fundamentală în cadrul confruntării rațiunii cu propriile ei antinomii are loc, așa cum vom vedea între *gândire și ființă* sau în trecerea de la omogenitatea lor metafizică la eterogenitatea lor transcendentă, prin dublul proces recurent al *dezontologizării* gândirii și al *deraționalizării* ființei. Dar, așa cum vom vedea, acest dublu proces separativ are loc însă tocmai pe fondul atingerii și aderenței permanente a factorului transcendent activ al intelectului cu factorul ontologic activ al No-umenului. Această aderență onto-logică (numită fenomen) impune după părerea noastră o deschidere finală spre reconsiderarea pozitiv-constitutivă a rațiunii propriie idealismului german post-kantian.

⁴ Peter Strawson, *The Bounds of Sense*, Routledge, London, 1966, p. 38–42.

§ 8. Despre semnificația epocală a filosofiei lui Kant. Importanța cunoașterii sistemului kantian nu poate fi așadar subestimată. Kant, mai mult decât Descartes, este întemeietorul filosofiei moderne sau locul scindării epocale a gândirii de ființă. Descartes apără încă o compoziție de idealism transcendențial și realism ontologic (scolastic). Autoinstituirea transcendențială a eului prin dubla negație a dubitației universale este o afirmare intra-transcendențială a unității ființei finite cu gândirea (*Meditația* a III-a) dar care conține totodată și o afirmare a unității infinite cu gândirea finită (*Meditația* a V-a). Abia decizia kantiană a revoluției copernicane instituie primatul subiectivității și aspiră la abolirea (suspendarea) definitivă a metafizicii văzute ca dogmatism al subiectivității autoproiectate. Kant, supranumit de către Moses Mendelssohn „Atoatedistrugătorul” (*Alleszermalmer*) este cel care legitimează (indirect), principiul modern *Gott ist tot* („Dumnezeu a murit”). Într-un sens profund Kant este autorul unui *deicid speculativ* cu mult mai elaborat și mai adânc decât *deicidul arhetipal* al lui Nietzsche (care era bazat nu pe o analiză arhitectonică ci mai mult pe charisma instigatoare a unei gesticulații pseudo-profetice). Fără deplasarea revoluționară a centrului de greutate de pe Ființă pe subiect – realizată la mare altitudine teoretică de către Kant – autori furibunzi precum Nietzsche, Feuerbach sau Marx nu ar fi putut asuma ca deplin consumată conversa subiectivă a Substanței (ca să descriem revoluția copernicană în termeni hegelieni) – acești ultimi autori fiind nu „hegelieni de stânga”, ci anti-hegelieni (nu *Linkshegelianer* ci *Gegenhegelianer*). Feuerbach este mai mult kantian decât hegelian prin *deproiectarea* teologiei ca antropologie mistificată (bazată, în limbaj kantian, pe identificarea lui *Prototypon transcendentale* cu *Focus imaginarius*). Ateismul teoretic modern nu ar fi putut efectiv exista fără suspendarea kantiană agnostică a rațiunii pure. Pe de altă parte, umbra metafizicii se va întoarce imediat și implacabil în sfera finitudinii transcendențiale atât în cadrul romantismului german (prin infinitismul imaginației) cât și în cadrul idealismului german (prin infinitismul rațiunii) sub forma indisociabilității (fie negativ-romantice, fie pozitiv-idealiste) a subiectului și Ființei. Această dublă restaurație a noii metafizici se va înfăptui însă tot în limbajul lui Kant și – mai ales – tocmai prin punctul vulnerabil al sistemului: *statutul simultan ideal și real al Noumenului*⁵. Astfel, așa cum sistemul critic al lui Kant a încercat să încorporeze echilibrat metafizica raționalistă și antimetafizica empiristă (ca metafizică a eternității absolute a materiei), balanța fragilă a sintezei transcendențiale sau *a-gnoza* kantiană se prăbușește în dedublarea epocală a restaurației superioare a metafizicii (pe de o parte) și a revoltei titanismului ateu (pe de altă parte). Orice aducere la concept a acestei posterități istorial-scindate reclamă reînnoirea diviziunii în punctul indiviziunii sale din actul revoluției copernicane. Această

⁵ Cercetarea fondului „ontologic” rezidual revoluției copernicane, refractar sau neresorbit transcendențial face obiectul unei cercetări ulterioare aflate în lucru privitoare la limitele „ontologice” ale programului „transcendențial”.

retracție a conceptului în indeterminarea originii lui trebuie să problematizeze rațiunile „deciziei critice” a rotației sau dizolvării *ființei afirmative* în *negativitatea gândirii*. Împotriva acestui tribunal „iacobin” al rațiunii, Hegel a dezvoltat o cu totul altă critică a rațiunii pure:

„Filosofia critică, dimpotrivă, și-a propus să cerceteze în ce măsură formele gândirii sunt, în genere, capabile să ajute la cunoașterea adevărului. Și anume, urma ca înainte de a cunoaște să fie examinată facultatea cunoașterii. Este desigur, just că formele gândirii înseși trebuie să fie făcute obiect de cunoaștere; numai că de îndată se strecoară o neînțelegere, aceea de a voi să cunoști înainte de a cunoaște, adică de a refuza să intri în apă înainte de a fi învățat să înoți. Desigur nu trebuie făcut uz de formele gândirii fără a le examina, dar această examinare este ea însăși o cunoaștere. Prin urmare în cunoaștere, activitatea formelor gândirii trebuie unită cu critica lor. Formele gândirii trebuie considerate în și pentru sine; ele sunt obiectul și activitatea obiectului însuși; ele însele se examinează pe sine (trebuie să-și determine ele însele limitele care le revin și să-și arate lipsurile”. „Dar și obiectivitatea kantiană a gândirii este, iarăși, numai subiectivă, întrucât, după Kant gândurile, deși determinări universale și necesare, sunt totuși numai gândurile noastre și sunt deosebite de ceea ce e lucru în sine printr-o prăpastie de netrecut. Dimpotrivă, adevărata obiectivitate a gândirii stă tocmai în faptul că gândurile nu mai sunt numai gândurile noastre ci sunt, totodată, ceea ce constituie în sinele lucrurilor și a tot ce e în genere obiectiv”⁶.

⁶ G.W.F. Hegel, *Logica, op. cit.*, p. 108–109.

Doctrina kantiană a fenomenului este o doctrină hilemorfică însă nu în sensul (vertical) al vechii ontologii ci în sensul (orizontal) al conjuncției morfo-transcendentale *a priori* și hyletic-noumenale *a posteriori*. Nu există ca atare o experiență „pură”, adică un fenomen brut (pozitivist conceput), care să nu fie deja transcendental coagulat. Obiectele nu există gata formate, înaintea fenomenului ci *fenomenalizarea coincide în genetica experienței cu determinarea transcendentală a materiei, proces constitutiv spontan echivalent cu arheologia transcendental-noumenală a obiectualizării*. Experiența sau obiectul însuși sunt deci efectul agregării materiei noumenale (pre-obiective și *a posteriori*) cu sintezele formei transcendente (pre-obiective și *a priori*). Obiectul este *dublul-efect (Wirkung)* în coproducția celor două structuri preobiectuale polar opuse –o antecedență transcendentală (*a priori*), și o antecedență noumenală (*a posteriori*). Faptul că obiectul este *obținut* din două structuri non-obiectuale (în loc să fie *presupus* conform empirismului naiv) poate fi numit revoluționar, însă, așa cum vom argumenta – această revoluție este doar pe jumătate copernicană (pe latura transcendentală). Pe latura noumenală ea conține la fel de mult o contrarevoluție ontologică (deci „ptolemeică”), adică un realism ontologic ineliminabil datorită necesității masive și impunătoare a *Realului* donat sferei transcendente prin presiunea afectantă a sferei noumenale.

